

Sedláková, Renáta

**Workshop Digital religion II ve znamení studia prolínání
náboženských narativů do politiky**

Religio. 2024, vol. 32, iss. 1, pp. 213-220

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/Rel2024-38105>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79953>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20240606

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Workshop Digital religion II ve znamení studia prolínání náboženských narativů do politiky

RENÁTA SEDLÁKOVÁ

Na začátku podzimu, 2. - 3. listopadu 2023, se na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci uskutečnil v pořadí již druhý workshop *Digital religion*, tentokrát s podtitulem *Online communities*. Série setkávání akademiků a akademiček zajímavících se o výzkum projevů religiozity a spirituality ve virtuálním světě a skrze digitální technologie odstartovala na fakultě o rok dříve. Jejými hlavními pořadateli jsou členové Katedry komunikace Renáta Sedláková, Veronika Müllerová a Jaroslav Franc. Dvoudenního setkání, které částečně proběhlo hybridní formou, se zúčastnili zástupci z Polska, Itálie, Belgie, Nizozemí, Íránu i Egypta. Podařilo se tak navázat na úspěch prvního ročníku, kterého se zúčastnili mluvčí ze tří kontinentů, a kdy celý program zahájila Ruth Tsuria ze Seton Hall University.

Tematické zaměření workshopů spojuje studium religiozity a spirituality a současně zaměření pořadatelů na výzkum proměn komunikace v důsledku užívání nových technologií a rozšíření sociálních sítí. Hlavní otázky, které byly v průběhu workshopů diskutovány, se zaměřují na vliv nových médií na proměny religiozity, formování online náboženských komunit a přetváření sociální praxe, ke kterému dochází v důsledku hypermediatizace. Pomyslnou červenou linií loňského workshopu se neplánovaně stalo téma propojení náboženství a politiky; níže se proto zaměřím na příspěvky, které se k němu vztahovaly především.

Digital religion je inherentně interdisciplinární obor. Heidi Cambel v knize *Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media* (2021) jej vymezila jako rámec pro studium vývoje náboženských praktik na internetu, které jsou současně propojeny s offline kontextem. Spojení studia religiozity a médií ale není novinkou, neboť média se skrze reprezentace podílejí na sdílení významů a procesu vytváření sociální reality a jsou zásadním aktérem i v šíření náboženských myšlenek. A religionistika může čerpat z přístupu mediálních studií pro konceptualizaci

Religio: Revue pro religionistiku 32/1, 2024, 213-220.

<https://doi.org/10.5817/Rel2024-38105>

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

vytváření, sdílení, cirkulace i recepce multimediálních sdělení i pro pochopení projevů uživatelů náboženství v digitálním prostředí.

Druhý ročník *Digital religion* workshopů otevřel Jaroslav Franc prezentací výzkumného záměru pořadatelského pracoviště, pracovně označovaného jako „osidlování nového kontinentu“. Výzkumníci se zaměřují na mapování změn v přístupu náboženských autorit a komunit k adaptaci na nové dimenze komunikace a změny v komunikaci papežů po vstupu do světa sociálních sítí. Ukazují, jakou změnou prošel způsob komunikace posledních tří papežů Jana Pavla II., Benedikta XVI. a Františka od roku 1995, kdy byla na Vánoce spuštěna oficiální stránka Vatikánu. Benedikt XVI. i František opakovaně vyzývali ke vstupu do nového komunikačního prostoru na internetu. Papež Benedikt odeslal první Tweet krátce před svojí abdikací 12. 12. 2012. Účet jeho následovníka a současného papeže je jedním z nejsledovanějších účtů světových lídrů na síti X; téměř polovinu followerů tohoto profilu přitom tvoří nevěřící. Papež František proměnil v roce 2015 celou komunikační strukturu Vatikánu a založil Dikasterium pro komunikaci.

Analýza každoročního poselství ke Světovému Dni světových sdělovacích prostředků, provedená Veronikou Müllerovou, naznačuje jejich poměrně ambivalentní vztah k médiím. Především Jan Pavel II. a Benedikt XVI. sice povzbuzovali k průzkumu virtuálního prostoru, ale současně varovali před potenciálními nebezpečími neznámého území. Významný posun odhalila analýza používání imperativů „must“ a „should“ (v italtštině sloveso *dovere*). Zatímco poselství Jana Pavla II. v roce 1994 obsahovalo dvanáctkrát formulaci „mělo by se“ a Benedikt XVI. využíval imperativy ve všech svých poselstvích, papež František od roku 2017 používání imperativů výrazně snižuje, a naopak zdůrazňuje dialog, komunikaci i oslovování širokého publika, včetně nevěřící veřejnosti, jako aktivních účastníků mediální komunikace.

Kromě posunu v užívání slovesných tvarů analýza dokumentů Svatého stolce signovaných papežem ukazuje na změny v poměru užití zájmena *já* ve prospěch zájmena *my*. Současně s tím v posledních letech v textech soustavně přibývá a koreluje s použitím zájmena *my* výraz *krize*. Papežové o krizi mluví v kontextu spirituálním (např. krize Ježíše na kříži, krize víry), ale i světském (ekonomická krize, migrační krize, environmentální krize, zdravotní krize atd.) Každý z papežů však *krizi* spojuje s jinými významy. Podle Jana Pavla II. je třeba jakoukoli krizi odvrátit, ukončit či překonat, pro Benedikta XVI. byla krize příležitostí k utváření nových vizí budoucnosti (2009). Papež František nahlížení na krizi dále posouvá směrem k nutnosti a zařazuje ji mezi procesy, do kterých se máme „nechat uvrhnout Bohem“ (2015). V současné chvíli se členové katedry věnují analýze komunikace událostí, které jsou ve veřejném a mediálním diskurzu

označovány jako krize sexuálního zneužívání nezletilých kněžími. V tomto konkrétním případě však ani jeden z papežů o krizi nemluví, Mullerová a Sedláková se proto v aktuálně probíhajícím výzkumu soustředí na analýzu komunikačních strategií užívaných v dokumentech Svatého stolce při informování o tomto tématu.

Hlavní přednášku na úvod setkání přednesla Giulia Evolvi z University v Boloni. Evolvi nejprve shrnula vývoj oboru digital religion, který je často mylně pokládán za nové odvětví, přitom vstupuje již do své páté fáze. V první vlně probíhající od poloviny 90. let se akademici snažili zachytit vznik náboženských uskupení a popsat projevy náboženského života ve vznikajícím kyberprostoru (např. realizaci virtuálních bohoslužeb). I tento začátek charakterizovalo nadšení z nových možností sdílení informací, jež nově nastupující médium – internet – poskytovalo, včetně nových způsobů zkoumání, jež poskytlo akademikům. Ti se v druhé vlně snažili odlišit náboženství, která existovala pouze online, a zachytit nové sociální praktiky a formy spirituality, jež se v online prostoru nejen odehrávají, ale vznikají právě (a pouze) zde. Dalším krokem byla teoretizace interakcí mezi online a offline praktikami, neboť značná část spirituálního sociálního jednání se odehrává v provázanosti obou prostředí. Ve čtvrté vlně došlo k nárůstu interdisciplinarity oboru a začala se prosazovat témata spojená s genderem, etnicitou, intersexualitou, migrací a s dalšími identitními charakteristikami, které se s religiozitou propojují. Pro současnou vlnu je charakteristický zájem o minoritní náboženské skupiny a o religiozitu sociálních menšin, dále pak rozvoj digitální teologie. Podrobněji se s fázemi můžete seznámit v kanonické knize Heidi Campbell a Ruth Tsurii (2021) *Digital religion: Understanding Religious Practice in Digital Media*.

Evolvi se v přednášce soustředila na představení aktuální 5. vlny, která následuje po období pandemie Covidu-19, kdy došlo k omezení dostupnosti náboženských prostorů a komunity i jedinci si museli osvojit nové způsoby rozvíjení duchovního života za využití komunikačních technologií. Představila teorii hypermediatizace, která pomáhá vysvětlit, jak digitální technologie proměňují způsoby, jak jedinci pracují s informacemi. Soustředí pozornost na multimodální zážitky (složené z textu, obrazu, zvuku, videa i doteku), které svým příjemcům nová média zprostředkovávají, vzbuzují jejich interaktivitu a aktivní zapojování se do tvorby a šíření obsahů. Současná hypermédia nabízenými možnostmi výběru, nelineárního příjmu i sdílení vlastní produkce umožňují nejen individualizované způsoby konzumace, ale boří hranice mezi médiem a publikem, jehož členové se hromadně stávají producenty sdělení šířených v geograficky neomezeném virtuálním prostoru. Podle Evolvi probíhající hypermediatizace mění nejen komunikační vzorce, neboť komunikaci zrychluje, zintenzivňuje její emoční rovinu, ale mění i způsob propojení mezi různými aktéry, nábo-

ženskými subjekty a digitálními platformami. Její výzkum digitálního náboženství se nesoustředí pouze na prolínání mezi jedním v materiálním a digitálním prostoru, ale i na propojení mezi užívanými fyzickými artefakty a vytvářeným sakrálním prostorem online, což dává současně podobě náboženství multimediální charakter. Například v období pandemie Covidu-19 v podobě řešení praktické otázky, jak zprostředkovat věřícím duchovní prožitek a přenést náboženství do jejich domácností.

V hypermediatizovaném světě se duchovní rovina života přesouvá do prostorů, které dříve neměly sakrální ráz, a dochází k vytváření emocionálně nabitých prostorů při propojení fyzického a digitálního jednání. Evolvi upozorňovala, že náboženské myšlenky jsou stále častěji přítomny a (zne)užívány ve zcela odlišných kontextech, především v politickém diskurzu. Například v diskusi o migraci zaznívá narativ o židovsko-křesťanském původu Evropy, který je používán jako argument pro odmítání příchozích z jiných částí světa. S rozšířením přítomnosti náboženských témat v oblasti veřejné politické diskuse naopak do arény náboženství vstupují noví, zpravidla nenáboženská, aktéři, kteří se ucházejí o hlasy a v tomto prostředí na sebe strhávají pozornost. Například křesťanstvím inspirované skupiny, které se staví proti svazkům osob stejného pohlaví a prosazují tradiční rodinné hodnoty a jejich legislativní ukotvení. Podle Evolvi by proto v aktuálním výzkumu měla být soustředěna pozornost na mapování vzestupu digitálního fundamentalismu a extremismu a celkové názorové polarizace společnosti.

Téma narůstajícího propojení sociálních hnutí, náboženství a politiky rezonovalo v průběhu workshopu opakovaně. Mluvil o něm i Rasool Akbari (Humboldt University of Berlin) v příspěvku *Hijab as a Contested Resource in Iranian Hypermediated Spaces*. V Íránu v posledních letech sílí sociální hnutí usilující o modernizaci politickónáboženského systému, rovnost pohlaví, dodržování osobní svobody i prosazování práva žen. Tuto kulturní revoluci lze označit jako multi-spatial, neboť se odehrává nejen na mediálních platformách, ale i ve fyzickém prostoru. Hidžáb, respektive jeho nenošení, jako symbol revoluce zhmotňuje moderní aspirace íránské mladé generace. Nejen ženy, ale i muži plní statusy sociálních médií fotografiemi „bez šátku“ navzdory tzv. mravnostní policii, která je může za pohyb ve veřejném prostoru bez zakrytých vlasů pokutovat nebo zadržet. Sociální média jim slouží jako dynamický prostor, kde se prolínají narativy odporu, sebevyjádření a vzájemné podpory. Prostor, který funguje jako spojovací článek pro vyjednávání o moderních hodnotách a možnostech náboženské transformace. Klíčové informace najdete pod hashtagy #freefromhidjab, #mycameraismyweapon2018 nebo #mystealthyfreedom. Diskurz kolem ne/nošení hidžábu se rozšířil z digitální sféry a virtuálních diskusí do ulic a zhmotnil se do fyzických projevů, pouličních protestů,

veřejných demonstrací i obětí na životech. Pokud byste chtěli vyjádřit podporu těmto modernizačním aspiracím, oblečte si ve středu bílý šátek nebo bílou košili a vaši fotografii vystavte s tagem #whitewednesdays, připomněl Akbari.

Na rovinu ženských práv a posouvání hranic tradičních zvyklostí, ale ve zcela odlišném politickém kontextu a geografickém prostředí, upozorňovala Mínoo Mirshahvalad (Foundation for Religious Sciences John XXIII) v příspěvku *Shi'a Smartphone Communities: Trends of Continuity and Change*. I v životě italských šíitských komunit se ukazuje jako zásadní rovina střet mezi tradicí/kontinuitou a změnou/pokrokem a výzvuy, jimž čelí v neislámském prostředí. Autorka v netnografickém výzkumu sledovala odlišnosti šíitských online komunit a zaměřila se na tři hlavní oblasti: mezináboženské vztahy, genderové role a vztahy s náboženskými autoritami. Presentovaná zjištění naznačují, že online komunity jsou otevřenější nejen vzhledem k jiným skupinám, ale i k nešíitským účastníkům online setkání, kterým by ve fyzickém světě nebyl umožněn přístup. Virtuální prostor zde ženám slouží jako pomyslný závoj, který jim dovoluje účastnit se společenského života, aniž by se cítily ohrožené nebo v rozpacích. Současně jim virtuální skupiny vytvořené na *WhatsApp*, *Telegramu* nebo přes *Zoom* umožňují přizpůsobit si vlastní sakrální čas a dávají prostor i pro vznik nových náboženských autorit.

Zcela odlišnou rovinu „ženských témat“ ukázala ve své případové studii *#TradWife movement in the Catholic context: Piety or Hate?* Tereza Zavadilová (Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy). Zatímco v islámském světě ženy usilují o rozšíření svých práv, příslušnice nového amerického hnutí tradičních manželek/matek/hospodyní se naopak zasazují o obnovu „tradičních genderových rolí“, které jsou podle nich mužům a ženám dané „přirozeně“ nebo podle „Božího řádu“. Programem těchto online náboženských influencerek je zejména ukázat krásu a důležitost domácího života, ať už jde o vaření, pečení a úklid nebo podporu manžela pracujícího na plný úvazek či péči o děti. To je spojené s výsměchem feministickým postojům a relativizací společenských problémů s genderovou nerovností a mocenským nebo sexuálním zneužíváním žen v patriarchální společnosti. I v tomto případě hrají klíčovou roli sociální sítě, především *Instagram*. Zdánlivě pohodové profily plné fotek a videí upravených domácností, zahradních výpěstků a modlení se s dětmi současně šíří krajně pravicové politické ideologie a dezinformace. Autorka představila nástin výzkumu, ve kterém se zaměří na analýzu vybraných instagramových profilů představitelky popisovaného hnutí, především na zveřejněné narativy a politicky či nábožensky extremistický obsah.

O připravovaném netnografickém výzkumu mluvila i Michele Varini (Catholic University of the Sacred Heart of Milan), která bude zkoumat

profily italských mluvčích věnované horoskopům. K této myšlence ji přivedla stať Theodora Adorna o popularitě astrologie a iracionalitě horoskopů. Ačkoliv popisoval situaci v americké společnosti 50. let 20. století, Varini ukazuje na její opětovnou aktuálnost. Ve stále sekularizovanější západní společnosti, která je stále méně svázána s tradiční náboženskou vírou, dochází mezi mladými lidmi v Itálii v prostředí sociálních sítí, především na *Instagramu* a *TikToku*, k nárůstu víry v různé pověry a formy magie. Na vzestupu je především popularita energetických krystalů, tarotové karty nebo hnutí wicca, ukázala Varini.

Jinou formou nové spirituality je i pankulturní fenomén #Witchtok, který představila Laura Vermeeren (University of Amsterdam). Witchtok je součástí globálního online hnutí, které se v posledních několika letech rozšířilo na *TikToku*, kde dosahuje více než 40,5 milionů zhlédnutí. Je typem moderního pohanského kultu, v němž se eklekticky proplétají prvky z řady náboženských a kulturních tradic, narativy o společném původu a souvazečnosti spojené s podporou rozvoje osobní identity. Toto digitální hnutí slouží jako prostor umožňující kolektivní sdílení a současně podporuje praktiky zaměřené na péči o sebe, estetiku i spotřebu. Jeho aktrky sami sebe označují za čarodějky, ve sdílených videích provozují kouzla, výklad z karet nebo demonstrují čištění a léčení pomocí krystalů. Právě ve virtuálním prostoru hromadně provozovaná kouzla jsou příkladem vytváření nových sociálních praktik, jež jsou specifickým projevem digitálního náboženství. I u Witchtoku je ale podstatná politická rovina, a to nejen skrze organizace online událostí, například té, při níž došlo k hromadnému začarování Putina. Důležitou rovinu tu hrají i myšlenky ekofeminismu, žal nad stavem naší planety a sdílení přesvědčení, že vykořisťování přírody je paralelou k vykořisťování žen v různých (autoritářských) společnostech.

Damian Guzek (University of Silesia) a Monika Kopytowska (University of Lodz) jsou na workshopu pravidelnými hosty. Ačkoliv se na ni nesoustředili primárně, i jejich příspěvky měly přesah do politické roviny. Guzek představil výsledky výzkumu zaměřeného na individualizaci komunikačních návyků v kontextu víry a náboženských médií. Jím představený kvalitativní výzkum je unikátní v použití výzkumné techniky digitálních mediálních deníků zaznamenávajících komunikační jednání třiceti jedinců doplněné o hloubkové rozhovory. Při analýze se zaměřil na srovnání dvou skupin, které odlišil jako tradiční a progresivní polské katolíky. Získaná data ukazují, že užívání vyššího počtu různých mediálních zdrojů umožňuje vyšší úroveň reflexivity. Bez ohledu na to, zda se jednalo o konzervativní nebo progresivní uživatele, byli schopni podrobněji reflektovat náboženskou tematiku, pokud: „byli syceni diverzifikovanou hybridní mediální stravou“, uvedl Guzek. Tyto výsledky nemusí být podstatné pouze z hlediska budoucí diskuse o věřících uživateli médií, ale i z hlediska

rozvíjení a studia digitálního občanství, jež nabývá v posledních letech na významu.

V této rovině navazovala přednáška Moniky Kopytowské *Online spirituality as a tech-enabled "upgrade" of individual and collective experience*, která představila internet jako důležitou platformu pro společensko-politickou debatu a účast občanů, na které dochází k prolínání náboženského diskurzu do veřejné sféry. Díky svému potenciálu podporovat komunity podobně smýšlejících a dávat prostor pro afektivní komunikaci s vysoce personalizovanými a emocionálními obsahy internet podstatně proměnil veřejnou komunikaci a smazal hranice mezi světským a posvátným, institucionálním a osobním, autoritativním a populistickým. Kyberprostor posunul politizaci náboženských sdělení a sakralizaci politických narativů a zvyšuje nejen rychlost jejich šíření, ale i jejich rozsah a dopad. Podle teorie mediální proximizace, kterou Kopytowská rozpracovává, spustily tento proces diskurzivní praktiky umožněné technologickými možnostmi online médií a sociálních sítí. Proximizace spočívá v redukování různých dimenzí odstupe od jevu či tématu, a právě sociální sítě jsou silné ve schopnosti přibližovat určitá témata/jevy svým uživatelům, například skrze sdílená videa, streamovací služby, instantní komunikaci a vytváření pocitu účasti či vtaženosti do dění. Autorka se chystá zkoumat personalizované proximizace v diskurzech sociálních médií s přesahem do politické roviny, tedy například týkající se Istanbulské úmluvy, skupiny LGBTQ+, potratové politiky apod.

Aktuální závažnou situací koptských křesťanů žijících v Egyptě v online příspěvku přiblížil Cornelis Hulsman (Raboud University, Nijmegen), nizozemský sociolog, dlouholetý pozorovatel a komentátor arabského světa. Ředitel Center for Intercultural Dialogue and Translation představil proces digitalizace obsahu mediálního archivu, který je uchovávan organizací Arab-West Report založenou v roce 1997 křesťany a muslimy pro monitorování vzájemného vztahu. Poukázal na význam digitální komunikace v rozvoji mezináboženských vztahů v egyptské společnosti a mezikulturní porozumění v arabském světě. Hulsman prezentoval svůj pohled na informování o napětí mezi arabským světem a Západem, i mezi muslimy a křesťany, jako na proces, ve kterém hrají média významnou roli, a to jak v budování mezikulturního porozumění, tak i jako motoru možného nábožensky motivovaného násilí. Příkladem byly čtyři jím zdokumentované sektářské konflikty, ke kterým v Egyptě došlo v letech 1998 až 2011. Nepřesné zpravodajství aktivistů a médií tehdy přispělo k napětí, jež vyvrcholilo krveprolitím, připomněl Hulsman.

Posledním bodem programu byla prezentace nezávislého belgického investigativního novináře Rubena Brugnery (Thomas More University of Applied Sciences), který představil tři případy, jež se jeho tým v uplynou-

lých letech snažil rozklíčovat. Jejich společným jmenovatelem bylo zneužívání moci, a to v různých rovinách a v různých institucích, včetně církevních. Prvním příkladem byl projekt sociálního bydlení. V roce 2010 požádal umírající kněz R. Rahoens, aby jeho projekt byl nadále veden jako bydlení pro potřebné. O jedenáct let později ale byly prostory prázdné a bytový projekt Rafael se postupně zhroutil poté, co jej převzala nezisková organizace Arcidiecéze Mechalen-Brusel. I v druhém případě šlo o peníze. Nezisková organizace Poverello pro pomoc lidem v nouzi ušetřila miliony eur z charitativně vybraných peněz. Nejasné finanční toky a platby vedoucí k osobám z interdiecézního centra katolické církve ale ani jedna strana nebyla ochotná vysvětlit. Brugnera mluvil o minimální ochotě k reflexi postupů jednání v katolické církvi a o postoji, který naprosto nepřipouští, že by v církevní organizaci vůbec kdy mohlo dojít k nějakému omylu, natož tunelování peněz.

Více podrobností o obsahu naleznete na webových stránkách workshopu <https://www.ethicsinmedia.eu/digital-religion>. Zde bude v dubnu uveřejněna výzva pro zasílání příspěvků do letošního ročníku akce, která se uskuteční 17. a 18. října 2024. Tentokrát workshop bude hostovat na University of Silesia v Katowicích, které jsou letošním evropským městem vědy. Vítány jsou příspěvky z celé šíře spektra témat souvisejících s duchovním životem, religiozitou a spiritualitou odehrávající se jak v mediálním prostoru, tak hybridně. Snahou pořadatelů je propojit badatele z různých oborů, kteří se věnují religiozitě ve spojení s (online) médii, sdílet aktuální výzkumné poznatky a diskutovat možnosti spolupráce s cílem vytvořit mezinárodní síť, která by se mohla ucházet o evropské financování výzkumu v oblasti digital religion.